

ԵՂԵՒԻՆԻՆ ՏԱԿ

(Շար. տես Բազմ. 1980 էջ 60)

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ ՄԵՆ ԱՒՈՐ ԲԵՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Ճշմարտութիւն... ճշմարտութիւն։ Ահա լուծումը այս մտատանջող առեղծուածին. ահա մարդու նպատակին կէտը, երկնքի և երկրի կամուրջը։ Այս է մտքին թռչելը, սրտին ասպարեզը, հոգւոյն աթոռը։ Բայց, աւա՛ղ, որքան բազմութիւն որ զայն կը փընտռեն ու կը փորձեն, և որքան փշիւր կը հասնին ու կը գտնեն։ Եւ առհասարակ զայն գտնելու և վայելու հաճոյքէն զրկուած կը տեսնեմ խոշոր բազմութիւն մը որ մարմնական կրքերու, շահատակութիւններու, կոռւններու, տիրելու, յափշտակելու, ձեռագործի և մեքենական ճարտարութեան արուեստներուն մէջ, ամենանուրբ կրթութիւն ստացած է. կան ուրիշներ ալ որ ուսուցիչի ճառերով, սնամէջ հոգեբանութիւններով, և օձալեզու մեղրահիւս խօսքերով հոգին ու միտքը կաշկանդած և վանդակած, չեն կրնար համարձակ վերանալ հոն՝ ուր զիրենք կը մղէ ներքին գաղտնի զօրութիւն մը։

Եւ ահա այդ ոգիէն մղուած, իմաստասէրներու բանակ մը ամէնուն առջեւ ինկած երկակենցաղ մարդկութեան ճանապարհ բանալու. իրրեւ առաջնորդ և միջնորդ խաժաժուժ ռամիկին, գտնելու և ցուցնելու համար կեանքի ճանապարհը և հասցնելու յետին երջանիկ ու ահաւոր վախճանին։ Պործ մը, մտնաւտնդ թէ գեղեցիկ փափաք և հազար սնգած գովելի, թէ որ յալողէին, և ոչ թէ արտասոց և աշխարհակ սերմեր ցանէին ուրիշներու մտքին մէջ, փոխանակ բնական սգիտութեան արմատը չորցնելու կամաւոր անցնէին մոլորութիւնները։ Կամ խաբուած՝ կը խաբէին, կամ տեսնելով հանգերծ ճշմարտութեան ճառագայթները, չարութեամբ լեցուած, զէպի ստութիւն կը դի-

մէին, և կամ մօտենալով ճշմարտութեան, զայն քողարկեալ կերպով տեսան, և անկատար վանկերով անուանեցին, սակայն ոչ իրականին հասան և ոչ կրցան զայն կատարեալ արտաբերել։

Համարինք թէ, Ավագեմական գեղեցիկ գիւտերը, ճեմականներու խորիմաստ վեճիւնները, կամ Սոկրատի և Պլաթոնոսի աւանդութիւնները, կամ թէ Չին, Հնդկի, Պարսիի իմաստուններուն օրէնքներն ու պատգամները ամէն կողմ տարածուած և ընդունուած ըլլային, ինչպէս որ քիչ չեն այն մասերը ուր քարոզուած և ընդունուած են այս վերլիններուն օրէնքներն ու վարդապետութիւնները, սակայն ատոնցմէ ի՞նչ չափ հեցաւ աշխարհն և ի՞նչ պիտի շահի դեռ։

Միթէ՛ լուսաւոր արեւելքի զաւակները չեն որ երեք, չորս հազար տարի վերջն ալ դեռ կը խարխափին սգիտութեան խաւարին մէջ, հետեւելով իրենց հինցած իմաստուններուն, Չրադաշտի, Մանուի, Կոմփիւլիոսի և նմաններուն, աստուածախառն գոյ և անգոյ Պոտտային ու Բրոհմային։

Ինքնին Յունաստան չորս կամ հինգ դար առաջ մեր թուականէն, իր ամենապայծառ դարուն, ուր ամէն տեսակ հանճարներ և արուեստներ կը ծաղկէին, ո՞ր աստիճան կրցաւ ճշմարտութեան հասնիլ և իրեն հետ ալ մարդկութիւնը հասցնել։

Եթէ՛ Սոկրատ մը, կամ Պլատոն մը կը կարծէին թէ կրցան ճշմարտութիւն գտնել, քանի՞ հազարներ արդեօք անոնց՝ մոլախնդն ու խեցեկոյտը, իրրեւ վարձ կը պատրաստէին։

Այն մեծ և ահաւոր Հռոմն ալ յափշտակիչ ու գեղեւկոտ հետեւողն Ելլադայի բոլոր

լաւութիւններուն, ի՞նչ շահեցաւ յունական հանձնարին հինգ հարիւր տարուան աշխատանքէն, կշռուած և արդար քաղաքական օրէնքներ պալով հանգեցնէ իրեն տիրապետած բոլոր ազգերուն, որպէս զի իր տիեզերական, աշխարհակալութիւնն ամբարկեցէ Կրցան հիւսիսի և արեւելքի բարբարոս սինքոր, խղճաններէն ազատել իր նախնիքներուն փառքն ու՝ զգրութիւնը Կրցան մանուանդ ժողովորդի բարքերը անարատ պահել մոլութիւններու ամէնէն կատաղի բանակէն Կթէ խաղալի, գերի և սպանդանոց չեղան, օտար ազգերն ու գէնքերն աւելի, իր մէջէն բուսած ու աճած սիրելի ախտերուն ու՝ մոլութիւններուն Եթէ Հռոմայեցիին քով Պղատոսներն Չեոններ չկային, միթէ քիչ իմաստուն էին Կատոնները, Կիկերոնները, Սենեկանները, Տակիտոսները, Պլինիոսները, Կուրտիլիանոսները և ուրիշներ, որոնք հոն էին և աչքով կը տեսնէին. Հելլեն իմաստասէրներու գրգեղ լատին լեզուով թարգմանած իրենց քովը չէին, միթէ իրենց առջեւ չունէին յոյնն աւելի՝ հազար տարիներու երկար փորձառութիւն մը Կէկիկ մէկիկ ծիրանին ու պապին յափշտակելով Կեսարներ ու Օգոստոսներ ելան, հաղթելու համար իրենց ծովածառաւ պետութեան սահմաններն ասպատակողները, վերստին թոցներու Հռոմէական արծիւները, այն ժամանակ ծանօթ աշխարհներուն մինչև վերջին ծայրը, և քիչ թէ շատ ալ յաջողեցան ։

Հապա ինչու մէկը չըզու երբեք, ոչ առաջ ոչ յետոյ որ համարձակ բռնէր բոլոր աշխարհիս ։ Ամենք ալ ետեւէս եկէք, կամ թէ անցէք, այս համբայէն զոր ես կը բռնամ և պիտի հասնիք կեանքի նպատակին ։ Օ՛հ ուրեմն զորոքեցէք ինձ նման և յստիստեան պիտի ապրիք ։

Ո՛հ, այս ինչ աշխարհածուփ փոթորիկ է որ կը լսեցնէ Հելլեններու և Հռոմներու հրաշալի հաւերը ։ Փիլիսոփաներու մոգերու և քուրմերու բոլոր համալսարանները ձեմաւ ընկնելը, ինչպէս մահաբաժաններ և բռնաւոր արքաներու պարիսպներ խորտակուած ու լուսթեան և արհամարհանքի դա-

տապարդուած ։ Ու քամիի ուռուցիկ ձայն մը կեանքի աննպատին մէջ պտտակելով կը սուլէ յայտնիով՝ հզոր թէ անզոր, գիտուն թէ անգիտ, բոլոր ազգերու սքնութեան և խօսքի ունայնութիւնը ։ Հովմ կ'անցնի ու կը դառնայ և դարձեալ ունայնութեան նոյն, աղաղակը ։

Ուրեմն մարդս ունայնութեան համար ծընած է ։ Վայրկեան մը միայն տեսնուելու, այս աշխարհին վրայ և ապա անցնելու, և անդառնալի ժամանակին խորը և սպառ թաքնելու ։

Թողուցէք խնդրեմ այդ դապափարը ։ Անկարելի է որ չքանայ ով որ կ'ուզէ և կը լանայ մնալ ։ Անկարելի է որ անցնի ով որ ճանցաւ յաւիտենականութիւնը, կամ չը հասնի իր փնտաած գեղեցկին ու ճշմարտին ։ Ու թէպէտ անցաւոր կեանքին աւելի կամ նուազ գրադումներով ու սխտերով վարակուած մոլորական կը չըլի, սակայն ներքին ձայն մը, նոյնիքն այս ապուրձի ունայնութեան ազգարարը, անդադար կը քարոզէ իրականը, անանցանելին, անգնականը, բոլոր ապականացու յարաբաններն իրենք ։ Կը քարոզէին ու կը քարոզեն անեղծանելին, խոտն ու վայրի մոլան, լեռներու ձառ, զիկը և մորմոնիի պտուղը, ինչպէս նաեւ խիւսնանի մայրերը, երկնքի աստղերը, Ապստոսներու թիկունքները, և ովիսնոսի մկանունքները Անդրին, ծանօթութիւնն ու կեանքին իմաստը իրար չըթալող մէկ մէկ շատ տառեր են Եւ քրովհետեւ բազմաթիւ ցանկութիւններ ու վարժքներ, գրադումներ և ներ և ցնդաբանութիւններ շատերու միտքը գրաւեցին, թանձրամած մուշի մը մէջ, զայն բոլորելով, օւր բոլոր դարերն ու ազգեր ցնորեցան ու ծփացին, ռդպէս կարող էր յաւիտենական Բանը բոլորովին թողուլ իր ձեռնարկուեստ հրաշքով մարմնացած աւարարած ։ Կարելի էր քան էր որ հրաշալի լոյսը չփռեկէր գէթ փոքրիկ հառազայթով մը տղիտութեան թանձր խաւարը ։

Երբեք չեղաւ գիշեր մը մարդկային երկընքին մէջ որ աստղ մ'ալ չ'երեւնար ։ Երբեք ճշմարտութիւնը չհեռացաւ կամ չժամակուցաւ, բոլոր մարդերէն, այլ հեռանալով

գին լոյսով մեղմիկ կը փայլէր ու կը ցոլար երբեմն այս երկրին մէջ, երբեմն այն երկրին մէջ. կամ հրաշքներով կամ երկնքի մէջ երեւալով, կամ արդար մարդերու քաբողին մէջ և կամ անոնց գրաւոր խօսքերուն մէջ:

Այս ամենէն գերազանցօրէն բարձր եղաւ Սինայի ամալութեան մէջ եբրայական ցեղին առաջնորդը, առաջինը որ քարեղէն աստիճանի վրայ փորագրեց և յաւիտենական էջերով տուաւ ճշմարտութեան խօսքը, այն թլուտաբը, և բոլոր ճարտասաններէն, բաւաւատեղծներէն, վիպասաններէն, օրէնսդիրներէն գերազանցը, մարգարէն և իշխանը, որ այս ամէն շնորհքը գերազանցօրէն ունէր, բոլոր գովեստներուն արժանի և աննըման այն Մովսէսը, որուն հոգին կրող և հետեւողները հազար տարիներ մարգարէ կրօնեցան: Եւ սակայն ասոնք ալ ու նոյնինքն այն երիցս մեծ նախամարգարէն, չկրցան առաջնորդ և լոյս ըլլալ բայց եթէ մարդկութեան ամենաշնչին խմբակի մը, Խարդիկէի զուականերուն, այն ալ ինչալով ելլելով հաջիւ տասնհինգ դար կրցան պահպանել ճշմարտութեան այն շիջանիկ հրապը, այնքան որ ինքնին օրէնքներու հաւատարիմ հեղինակը որ զԱստուած տեսած էր հեռուն զգալի աչքով, և մտքով ալ. թափանցած էր աստուածային ըմբռնելիներու մասերուն խորը. — ինքն ալ զգաց որ թէ պէտ կարողացաւ ըմբռնել ճշմարտութիւնը, այլ ոչ զայն ամբողջացնել, ու գրոշմել մեր ձաւորներու և հեռաւորներու մօքին մէջ: — Խօստովանեցաւ թէ իրմէ աւելի կարող Անձ մը միայն կրնար այդ բանն ընել, և ըսաւ Մեծագոյն Մարգարէ մը պիտի գայ իր ժամանակին, անոր մտիկ ըրէք. անորմէ պիտի սորվիք կատարեալ ճշմարտութիւնը:

Հոլովեցան դանդաղօրէն դարձեալ դարերը. հրէից մարգարէներ եղան ելաւ Բեթղեմացին հոգեղէն քնարով, հիւսեց ամենէն աւելի նուրբ և ազնիւ սաղմոսներ. բարձրացուց հոգին, խորցուց սիրտը, աշխարհ լեցուց երկնային զմայլումով. գուշակեց թէ իր շտապիւղէն պիտի ծագէր Այն՝ զոր Մովսէսն ալ գուշակած էր, և անցաւ ու գնաց իր նախնիներու քովն հանգչելու:

Նախնիներու քովն հանգչելու:

Նախնիներու վառուած Թեոփրացիին ալ յայտնուեցաւ, և ինչպէս կրակի արուեստագէտ, փչեց բոցը հրեղէն խօսքեր կերտելու, շանթահարեց շարժները. և չհանգուածելով հակառակորդներուն լծեց բոցեղէն կառքն ու ձիերը վերացաւ անծանօթ աշխարհներ: Եկաւ նաեւ Ամովսի որդին, վկայ կանչելով երկինքն ու երկիրը, խօսեցաւ ամենագեղեցիկ ու բարձր բաներ, հուսկ ապա անագորոյն մարդերէն երկուքի ճեղքուելով, ինքն ալ մեռաւ:

Ողբաձայն Նրեմիան մօտեցաւ ժողովրդին, ու գործակից խօսքերով յուզեց հըրեան ու օտարը, չարասիրտ մարդիկ զայն ջրհորը նետեցին մահուան դատապարտեւ լով: Իսկ այն քաղցր և ցանկալին Դանիէլը երբ ինքզինքն յայտնեց, իսկոյն վկայեց թէ ոչ ինքը ոչ առաջիններն և ոչ եկող մարգարէները, կարող էին կենդանութիւն և անմահութիւն տալ հոգեղոյն, այլ միայն այն մէկը որ պիտի գար յետ ետթն անգամ եօթանասուն տարիներու. և զեռ դարեր յուսակից սպասեցուց վայրավատին մարդկու թիւնը:...

Ահ թող ժամանակը փութով անցնի, թող վերնայ յոյսի պատրուակը, թող պատառի քօղը և ճշմարտութիւնը դէմ առ դէմ երեւնայ ինչպէս արեգակը պայծառ կապոյտին մէջ:

Ելիր, երեւցիր Դու, դարերէ ի վեր ով ցանկալի, յայտնէ գեղեցիկ աշխարհի որ մարդիկ կեանք առնեն: Ահա ժամանակները բոլորեցան, ահա հասաւ գուշակուած վայրէկանքը:... Ահաւասիկ ինքը. Մարգարէներու գուշակածը, նահապետներու երազածը նախամարգարէն խոստանալով, ու մարդերէն կարօտով սպասուածը: Հրէաստանի մի փոքրիկ գիւղակէ, հովիւներու հիւղակէն, և մի անծանօթ աղիկէ, որ յաւիտենից լաւ ծանօթ էր երկնքին, ինչպէս գեղեցիկ ծաղիկ մը մենաւոր հովիտին մէջ սպիտակ ծրուորի մը վրայէն, ինչպէս պայծառ աստղ մը մութ գիշերուան մաքուր երկնքին վրայէն. կամ արեգակը ծոյն ու երկնքը իրար կապող

չթններուն վրայէն, յուշիկ յուշիկ կը բարձրանայ, հեղանկուն քայլերով, և անհուն ճաճանչներով կը լեցնէ երկնքի և երկրի պարսպը:

Ամբողջ մարդկութիւնը զգաց կենսատու զօրութիւն մը, ու գիտցաւ թէ ոչ հզօրներ, ոչ իմաստուններ, ոչ գեղեցկուհիներ և հաւուսաններ, որոնց վրայ երբեմն յոյս ունէր, բաւական էին իր սիրտը բոշկելու և հոգին կենդանացնելու: մարգարէներն ալ չէին կրնար կտրել ու անցնիլ ցաւերու և կրքերու ծովը որ այդ սրտի խորութեան մէջն էր: ուր միայն ամենատեսին անսխալ աչքն ու հրաշագործ ձեռքերը կրնային հասնիլ: և այսպիսի մէկն էր որ կու գար, և արդէն եկած էր մեզ այցելութեան ինքն՝ Յիսուս:

Դ.

Յիսուս. ահաւասիկ մարդերէն սպասուածը, և մարդկութեան ակնկալութիւնը, որուն ստեղծուածն ու արարածն էր մարդս. Նա միայն գիտէ մարդուն կարեւոր պէտքը ու անոր հարկաւոր գարմանը՝ ինչ որ իսրայէլի մարգարէները քողարկուած տեսան ու գուշակեցին, և հեթանոս իմաստուններն ու արեւելքի օրինագէտներ աւելի թանձր մը շուշի մէջ երազեցին, ու չկրնալով իրենց բոլոր իմաստութեամբը մեկնել, միայն վըրկայեցին թէ պէտք է որ կենդանի միտք մ'ըլլար, այլ թէ ինչպէս, զայն ոչ ոք գիտցաւ, մինչեւ ինքնին «ճշմարտութիւնն յերկնից երեւցաւ» ինչպէս ըսած էր Ղաւթի, և երկրէն ծնանելով հանդերձ ինքն իրեն համար ըսաւ. «Ես եմ ճշմարտութիւն»:

Այն ատեն պապանձեցան մարգարէներ և Պղատներ. և ձկնորս պատանի մը զարմանալի համարձակութեամբ մերձեցաւ ու այն աստուածօրէն ռքանչելիին, որ մարգարու մէջ իրրեւ մարդ կ'ապրէր, գորովալիբ զգուշելով կը փութեր անոր, ու վկայելով կը գոչէր թէ. «Տեսաք, և ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ Բաւնին կենաց» և գեռ աւելի բարձր կը գոչէր, թէ. «Ի սօղբաւնէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աս-

տուած էր Բանն: ... Եւ Բանն մարմին եղեւ և բնակեցաւ ի մեզ»:

Աքանչելի՛ է այն խաղաղութիւնը զոր այժմ կը զգամ ես: Ինչպէս կը ցածնան ցանկութիւններու յուզումնալից խռովքը, որքան հեշտօրէն կը ցնծայ այժմ, երբեմն տագնապած սիրտս: Այդ ինչպէս յանկարծակի ցածցար ու թուլցար ո՛վ սարսափելի քամի. այլեւս ականջիս չեն քախք. քու խառնաձայն ու թախծալից մունչիւններդ: Ծովը քու սուր ստույժներէդ ուռած՝ չ'աւելցո՞ղի ճեղքուելով, երբեմն լեռնացած և երբեմն անդունդներ բանալով, և ոչ ալ ըսալիտակափայլ շղարշով պատուած կը կայաւորէ, կը պարէ ու կը նետուի գէպ ի ափունքն ամօթխած: Այն եղեւինիս դիւարախ և յուսահատ կողերը ասդին և անդին կը զարնուին, և ոչ մարմնագին միապաղաղ երեսը հովի շնչելէն խռոված, կը թուի իր յատակը թողուլ ու փախչիլ: Աւ որքան հեզօրէն կը համբուրուին ծիւերն ու ծաղիկները, ոստերն ու տերեւները, ծովն ու աւազը, օդն և գետին, երկիրը և երկինքը:

Ձանազան կենդանիներ իրենց բոյներէն և ապաստանարաններէն դուրս ելած, օդին մէջ, գաշտերու վրայ, իրենց ընածին կեանքին կը հետեւին: Ահա թուփերու, տերեւաներու վրայ գեղանկար թեւերով թիթեռնիկները հեղապար կը թռչկոտին, ահա փուլ թաղան մեղուն կը փութայ իր անոյշ շինեղու աշխատանքին, ամէն կողմ միջատներ կը ցատկատեն կը բզգան: Անտառներէն, քարայրներէն ու պուրակներէն ոստերու վրայ թառած հրեշտակներու ձայները կը լսուին: Նուագներու ամենաքաղցր ներդաշնակութիւն մը կը հնչէ բովանդակ բնութեան մէջ:...

Թող երթայ հեռանայ յոգնած ու յոգնեցուցիչ ահաւոր քամին. «Ալբի հիւսիս, և եկ հարաւ»: Լուէ դուռ ալ սրտեր ցամքեցընող անապատի ձայն, որ կը գոչէիր, կը կանչէիր թէ «Ամենայն մարմին խոտ է», բոլոր մարդկութիւնը նման է վայրի խոտին, որ ոտքի տակ կ'երթայ, և ինչպէս ծաղիկ մը որ կը թօթափի: Մանաւանդ թէ, անդամ մըն ալ կանչէ թէ ամէն բան կ'անցնի

«և բան Տետուն միայ յաւիտեան», և ապա պապանձէ, լուս կեցիր:

Այս դարերուն և մարդերուն տենչանքով սպասուածին ձայնը կը լսուի: Հնգ և զօրաւոր ձայն մը, որուն ճշմարտութիւնը երկրիս հիմերը կը կազմէ և խաղաղութիւնը կը ցածցնէ սրտի աղմուկները, և մարդկային հոգին անով կը տեսնէ իր կեանքին երկու ճանապարհները:

Ամէն բան որ խռովուած և յուզուած էր, այժմ՝ յանկարծակի փոփոխումով կը հանդարտի և խաղաղի, և ամենուն վրայ կը փափի փրկատուսի գործը:

Այսուհետեւ չկայ մէկը, հանճարեղ կամ զօրաւոր, չկայ ոչ մէկ տեղ գեղեցկութիւն և օգտակարութիւն, Յիսուսի նորոգքն ու ճառագայթը չկայ:

Ուր որ բան մը չէ՝ բեւեռած՝ տիեզերքը ընդող անոր ձեռքը, անհնարին է, անկարելի է որ այնտեղ հաստատութիւն և ճշգուծութիւն ըլլայ: Ով որ այն աստուածամարդէն չ'առնէր նորոգութեան նշանը, տակաւին հնութեան կերպարանք ունի այնպիսին և կ'ոչնչանայ ապականութեան մէջ: Նարուզ գոգոնոսորի վաթսուն կանգունով արձանին ոտները խեցեղէն էին, և ճիններ էին որ կը թափառէին դարեհական գեղեցկաշէն Ռազադին մէջ: Ամէն գոյնի տակ դադացնողը կայ, ամէն գեղեցկի տակը տգեղցնողը, ամէն շինուածքի մէջ փճացնողը:

Հոկտախնոս Օգոստոս կը կարծէր թէ այլեւս միահեծան աշխարհակալ է, փակեց պատարազմներուն նշանը՝ Յանոսի դռները, մինչդեռ աւելի լայն կը բացուէին Ատողիկի և իր զարչելի քրոյրուն եղբայրներուն տաճարներու դռները, կը բերուն և պղծութիւն ներու առջեւ:

Զուր տեղ կեսարները կը ջանային 400 հազար լեգէոն զօրքերու բանակներով, պրեւտորներով, հիւպատոսներով կայսրութեան ժովածաւալ սահմանները պաշտպանել: պարագ տեղ կը ջանային աշխարհն շղթայել, ինչպէս մեծ կարասի մը ունկերէն բռնած, որ իրբեւ լարժուն գնդակ մը՝ սահելով անոնց ափեւնոտ ձեռքերէն կը փախչէր:

Արեղիանոսներ, Տակիրտոսներ և Դիոկա-

դետիանոսներ, վերջին ճիգերը կը թափեն, վերջին հոռեացի զօրավարներով, վերջին յոյն և լատին իմաստասէրներով. և երթալով խոյս կու տայ, կը հեռանայ իրենցմէ պետութիւն և գիտութիւն կեսարներու երկաթապատ պալատները դղրդելով կը տապալին, ամենազօր Հռոմը և իշխանական ժողովուրդը օրհասական կոհեւը կը մղէ հիւսիսի և արեւելքի բարբարոսներուն դէմ: որոնք յարձակելով խրամներով պաշտպանուած սահմաններէն՝ մտած էին իրենց երկրէն սիրտը, և յաղթութեամբ կը թունայ. մինչդեռ Պալիլիացի ձկնորսներ և Տարսուս նեցի խորանակարներ կ'երթան և իրենց վրանները կը զարնեն անոնց լայնբաց սեմերուն տակ: Արոնք կը կործանին Հողի հաւասար, ու ձկնորս Պետրոսին տաճարը կը բարձրանայ երկնաւայաց գմբէթով, երկրիս շինուածներէն ամենամեծը, ամենապեհագոյնը, հոն հաւաքելու համար ամէն ցեղ, ամէն ազգ, իրբեւ Աստուծէ հիւսուած ցանց մը՝ որսալու մարդիկ յաւիտեական կեանքի համար:

Ոչ կիւրտի, ոչ կեսարի, ոչ Աղեքսանդրներու և Քեսարէսներու, այլ մի միայն Յիսուսի տրուեցաւ, երկնքի և երկրի բոլոր իշխանութիւնները: և ոչ Պիթագորասներ, Սոկրատեսներ, Արիստոտէլներ, այլ նա միայն կրցաւ ըսի «Եւ եմ ճշմարտութիւն»: «Գընացէք այսուհետեւ, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոս... ուսուցէք պահել զամենայն՝ որ ինչ պատուիրեցի ձեզ: Եւ ահաւասիկ եո ընդ ձեզ եմ զամենայն առարս, մինչև ի կատարած աշխարհի»: Եւ թէ «Երկնք և երկիր անցնեն և բանք իմ ոչ անցանիցեն»:

Զեմ զարմանար, եթէ այսպիսի համարձակ խօսքէ մը վերջը, կ'ափշին ու կը լռեն իմաստասէրներու կանառները, եթէ Աթէնքները կը սարսին, և մուսաններ կը հեռանան, և այն ամպերէն վեր բարձրացած Ուլիպոսը սարսուած գետնի վրէ հաւաքարի ճեմարան ճեմարանի տեղ, դարբեր դարբեր փոխանակ, ազգերը ազգերէն վերջ, պեղուած թիւն պետութեան վրայ, կու գան ու կը փոփոխուին շարունակ, երկիրս զանազան

կերպեր կ'ստանէ, երկինքը կը գունատի և միայն Յիսուսի խօսքերը կան, ու կը մնան անփոփոխ, անայլալիլի:

Ո՛վ բանաւոր մարդ, դուն որ պէտք է սիրել և խորհիլ գիտնաս, եկուր տես, ըս- քանչափոր զործողին և գործին վրայ: Եկէ՛ք իմաստուններ և իմաստակներ, հուսատա- ցողներ և անհաստներ, քննեցէ՛ք, հիացէ՛ք թէ ինչպէս այն օրէն ի վեր որ Յիսուս եկաւ, ահա գրեթէ 2000 տարի է, ամէն բան բնութիւն բոլորակին մէջ փոխուած խառնուած է, իսկ Նոս միայն անփոփոխ անշարժ է իրրեւ ամէն բանի կեդրոնը իր վարդապետութեամբ և եկեղեցիով:

Ահա քսան դար է որ ոչ յովս մը պակ- սեցաւ անոր աւետարանէն, և ոչ օրէնք մը եղծաւ անոր եկեղեցիէն. մանաւանդ թէ տարուէ տարա՞նոր վարդապետութիւնը կը ծաւալի, տիեզերքի ծայրերը կը հասնի: Անոր կտակարանները ամպարշտութեան թումբե- յը կը խորտակեն, և ետ գնալով՝ խորտա- կուած սեղի կու տան գեղեցկահիւս ստու- թիւները իմաստասէր կոչուածներուն յա- մանակը ժամանակի վրայ կը բարգոռի ինչ- պէս նաեւ անոնց մտքի յղարկմանը, բայց ասոր պէս հրաշալիք մը երբեք չեն կրնար ստեղծել, ոչ մեծ և ոչ փոքր, և ոչ կարող են անոր հաւասարութեան կշիռին վրայ կայ- նիլ. և ոչ իսկ այնչափ՝ որքան այս եղբիւնին բարձր և տարածուն կողերուն կպած չոր ոստերը: Կը լսուին զեռ, այս՝ շատ մը բռնաւորներու, իմաստուններու և ճարտա- սաններու անուններ, որոնք ազատած են ժամանակին ալիքներէն, ինչպէս մեծ նա- ւարեկութենէ մը, սակայն ի՞նչ են այդ ամէ- նը այն Միոյն ազատոր անունին քով, միթէ յանուն Յիսուսի՞ չէ՞ որ «ժողովրդի կրկնի եր- կնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամե- տականաց»:

Ո՛վ որ կ'ընդունի՝ անոր հոգւոյն խորը կը դրոշմէ իր անունը, իսկ ո՞վ որ չ'ընդունի՞ր չի կրնար բոլորովին ջնջել այդ անունը իր հոգիին մէջէն:

Այդ անունը կը պաշտէ բարեպաշտը, կը մերժէ ամպարիշտը, անոր վրայ կը տարա- կուսի թեթեւամիտը, քննութեան բովէն

կ'անցնէ իմաստասէրը. ու նա կայ և կը մնայ այնպէս, անայլալի ամէն փորձէ, ամէնուն ձեռքը դէպ ի այն է, և անոր ձեռքը դէպ ի ամէնքը:

Եթէ մէկը չընդունի և չսիրէ իսկ, սա- կայն Նոս անոր ար բան եւ կու տայ, և ոչ ալ ո՞վ որ կը թողու զայն՝ կը հակառակի տնոր, անկից բան մը կը պակսեցնէ. այս- պէս մէկը ճշմարտութեամբ, ուրիշ մը ստու- թեամբ՝ անոր վկաներն են և մէկը կ'օգ- տուի ու միւսը կը տուժէ:

Արեգակի պէս կը ծագի և աւելի քան արեգակը մշտապայծառ լոյսով կը լեցնէ բովանդակ տիեզերքը. ոչ ոք կրնայ անոր դէմ շուք դնել, նոյն իսկ եթէ իր աչքերն ալ զոցէ: Աւելի դիւրին է օրուան լոյսի աղբիւրը ցամքեցնել, քան Յիսուսի շնորհ- ներէն փոքրիկ նշլոյ մը նուազեցնել:

Իայց պիտի ըսես գեղեւկոտ սիրտ, թէ — Ուսկի՞ց է Յիսուսին այս զօրութիւնը. — Կամ ո՞վ ստուա իրեն այս իշխանու- թիւնը: Կամ ի՞նչպէս, ինչո՞վ Յիսուսը և մի միայն Յիսուսն է աշխարհիս տէր և մարդ- կութեան բախտի բանալին, ու ոչ ուրիշ ու, ոչ իրմէ առաջիներէն, ու իրմէ վեր- չիներէն:

Ո՛վ որ կը հաւատայ թէ նա էր ի յաւի- տենից Բանը, նա երբեք չի տարակուսիր թէ «Որ ի վերուստն գայ ի վերոյ է քան զա- մենայն»։ Թէ զարմանալին պէտք է որ զար- մանալի գործեր ընէ, ճշմարտութիւնը՝ մի- այն ճշմարտութիւն բխէ, ինչպէս լոյսէն՝ լոյս, կրակէն՝ կրակ: Ատուած միայն կըր- նայ աստուածային բաներ ընել: Եւ ինչ կայ աւելի աստուածային քան թէ ապականած մարդուն բնութիւնը վերահաստատել Նախ- կին իմաստուններէն մը մէկը չվկայեց թէ մարդուս սիրտը ապականած է՝ որ մէկ հան- ճար չխոստովանեցաւ իր խեղճութիւնը զայն բժշկելու գիւտին մէջ, որով կը սպասէին ապքան երկար տարիներ նահապետներու հոգիներն ու աստուածամկիւններու սրտերը: Կամ ի՞նչ բանի վրայ հիմնուած են այս ա-ւելի նոր և իմաստուն ժամանակներու ազ- գերը իրենց անբաւ գրքերով, արձաններով պատկերներով, որ շատ աւելի ազնիւ են,

անոթք են քան Հեթանոս գայրութիւնները. որ աւելի հզոր են քան անոնց սիւններն ու հիւժմերը, վերացնելու համար առողջ թէ հիւսանող սրտեր ու մտքեր:

Եթէ այս ամէնը քեզի գեռ անհաւատալի կը տեսնուին, միթէ ականջներդ չե՞ն հնչեր բողոքի մոնշումները մարդուս բնութեան, որ ողբալով երջանկութենէ մը իր գրկուիլը, և խոստովանելով սրտի զգացումներու իւր-նոյքը՝ ինչպէս բարիի և չարի խառնարան մը, բռնկութիւն՝ կ'ուզէ, ազատութիւն կը խնդրէ իր արտէն ծնած խոտերուն ձեռքէն: Եւ գուն ալ միթէ չե՞ն զգար քու ներսդ այդ խառնարանն ու խռովքը, ով մարդ:

Ուսկի՞նչ է այդ փառաւոր վսեմութիւնդ որ ուռելով ինքզինքդ գերմարդկային էակ մը կը կարծես, բարձրութենէ բարձրութիւն ելած, և այն ցածութիւնդ որ անբաններէն ալ վատթար կերպով դարչութիւնաց մէջ կը թափախես Ի՞նչ է այդ երկու հակընդդէմ կտիւր քու մէջդ փառքի և ամօթի. միթէ կրնաս խիղճդ խաբել: Մանաւանդ թէ փոքրիկ մը ներս թափանցելով սրտիդ մէջ այդ ծալքերուն տակ չե՞ն գտներ սիրտ մը վիշաւոր ու զանազան ախտերով վարակուած. միթէ մարդիկ չե՞ն գիտեր թէ գուն ալ՝ ինչպէս իւրաքանչիւր կանանցածին մարդ, խաղալիկ ես կամաւոր և ակամայ կրքերու:

Եթէ այսպէս բոլոր մարդիկ վերաւոր և ապականած էին, պէտք չէ՞ր որ բռնկուիլ փափաքէին, և եթէ այնքան երկայն դարեր չյտնողեցաւ, նշան էր թէ ինք զինքը չէր կարող դարմանել և կենդանացնել, կարօտ էր աւելի բարձր մէկու մը օգնութեան, մանաւանդ թէ բնութեամբ գերազանց էակի մը քանի որ Սոկրատեսը և Պլատոններ, Աբրահամներ և Մովսէսներ չկրցան մարդս կենդանացնել, իրենք ալ առանց վէրքի, առանց արատի չէին, պէտք էր այնուհետեւ զիմեյ մարդկութեան ստեղծողին:

Սակայն տեսէք թէ Բ'նչպէս, բռնկուած քան զեղը նոյն ինքն մարդկային բնութեան մէջէն գտնուեցաւ, թէպէտ բոխկը գուրբէն՝ ուրիշ աշխարհէն եկաւ: Ինչպէս որսորդը ձկան միտով ձուկերուն խայծ կը պատրաստէ, այսպէս ալ Աստուածութիւնը,

մարդս վերտաին փրկելու համար անոր բընութիւնը իրբեւ խայծ մը պատրաստեց Բաշին Աստուծոյ մէջ և խաչի կարթով որսաց իր հրաշալի գործերը, կեանքի ծաղուն աշխարհակործան իրհիղդէն:

Ջարմանալի բան, Աստուած իշտ խառնուած մարդերուն, և մորդ բարձրացած յաւերժական էութեան անմատչիլ խորերը:

Դեռ կը տարտամիս խոնարհիլ և ընդունիլ, ով Հպարտ Հոգի, կարծեցեալ իմաստուն, և կը յանդգնին ծաղրել տիեզերքէ տիեզերք գրաւող Յիսուսի մը հաւատքն ու սեւտարանք. իսկ քու փառաբանած իմաստասիրութիւնդ՝ քանի՞ Հոգի բոլոր սրտով համոզեց և մոնաւանդ քանիններու խիղճն ու խռովքը խաղաղցուց: Կը կարծես թէ այդ քու ազատամիտ վարդապետութիւններուդ հետեւողներ ունիս. գիտես նաեւ թէ Բ'նչ վարք ունին, ուր են քու առաքելի անհաւատներուդ բաղմութիւնները, ուր են անոնց սրբութեան տաճարները, ուր է անոնց հրաշքը, քանի՞ հատ են այն վկաները որ իրենց արիւնով կնքեցին զաւանանքիդ սրբութիւնը. ո՞րքան են ձեր հաւատքին վարդապետները քահանայապետները:

Կրնաս ցոյց տալ, կամ ունին անոնց պէս որ եկեղեցին խումբ խումբ առիւել կը հանէ՝ քահանայապետներ, վարդապետներ, եպիսկոպոսներ, քարոզիչներ, մարտիրոսներ, խոստովանողներ, արիւնով և մահով զոհագործուած հաւատքի համար: Նշանատակներ՝ որոնց ամէն մէկուն մէկ գործը միայն կը գերազանցէ քերդողներու դիցազներգութեանց հերոսները:

Կը կարծես թէ հազարաւոր մարդեր, կիներ, ամէն հասակէ, ամէն դասակարգէ և երկայն դարեր որ այնքան մաքուր վարք ունեցան, այնքան գիտութիւն, իմաստութիւն ստովեցան, խենթեցած էին, ապուշ էին որ իրենք զիրենք այդպիսի անգութ չարչարանքի և մահուան տուին. և միայն գու և քու նմաններդ էք խելքով առողջ և լուսամիտ:

Երանի՜ այդ ձեր Հպարտ կատարելութեան ուր այնքան զիրբութեամբ հասաք, առանց աշխատանքի և ազատամտութեամբ. ու չեմ ուզեր աւելցնել նաեւ թէ յաճախ այնքան.

խառնակ վարքով: Եւ սակայն դեռ չսեռայ
ո եւ է տեղ մը ձեր միութեան ամուր հաս-
տատութիւնը. ոչ մէկ յիշատակարան ձեր
անհաւատութեան մեծամեծ գործերուն, ոչ
մէկ տեսանելի նշան ձեր նախկին իմաս-
տուններու յաջորդութեան ու յաջողութեան,

որ ախոյեան կանգնեմ Քրիստոսի նշանին
դէմ, անոր՝ որ ամէն կողմ արեւու պէս
կանգնած կ'երեւայ եւ զամէնքը կը կանգ-
նեցնէ եւ կը կնքէ. Քրիստոսի նշանին՝ ամե-
նափրկիչ ԻԱԶԻՆ:

(Շարունակելի)

Հ. Վ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻԱՆ

«ՏԱՐԵԼ»-Ի ՏԱՐԵՑՈՅՑ

(Հրատ. Արտաւազը. Եպիսկոպոսի 1980)

Հայ տարնցոյցներու նորաստեղծ հա-
մաստեղութեան մէջ ի՞նչ չէ նշմարած վեց-
ամեայ «Տարեւ»-ը որ տարուէ տարի պատ-
կառելի ծաւալին հետ նիւթերու ընտիր
հաւաքածոյ մը ներկայացնէ. մանաւանդ
պիտի ըսեմ թէ հեղինակը դիտում ունե-
ցած է ամփոփել այնպիսի յօգուածներ
որոնք ոչ թէ ատաղծ կամ հում նիւթեր
են, այլ ինքնին լրիւ ուսումնասիրութիւն-
ներ խնամոտ աշխատութեամբ պատրաս-
տուած: Ասով արդէն մատնանշեցինք թէ
«Տարեւ» ժողովրդականէ աւելի կարծես
յատկապէս հայ գրագէտ եւ ուսեալ դա-
սակարգին նուիրուած է, ինչպէս դիտած
են արդէն Թորգոմ Սրբազան եւ Հ. Վ.
Հացունի: Ասիկա թերութիւն պէտք չէ նը-
կատուի, այլ ընդհակառակն փառքի տիւտ-
ղոս մը հեղինակին՝ հայ արդի գրակա-
նութեան մէջ, որ նման գործերով միայն
կրնայ արդարացնել ներկայիս եւ ապա-
գաներուն մօտ՝ հայ մտքի կրթութեան եւ
բմբերումին չափանիշը:

Հարկ չկայ անշուշտ յիշել՝ ոչ առանց
շիննելու՝ թէ ճրջան ռաբիկ եւ հասարակ
բուածներ են որ հրապարակը կը բռնեն
եւ այն՝ յանուն հայ գրականութեան:

Տարեւը կրնայ ծառայել «գրականու-
թեան եւ արուեստի» մշակներուն ցուցնե-
լու՝ աւելի պայծառ գաղափարներ, չափ

եւ յատկութիւն ինչպէս եւ որոշ գծեր
իրենց խոյանքներուն մէջ:

Գործին «գրական, քանասիրական, կրօ-
նական» բաժիններուն ամբողջական վեր-
լուծումը չէ որ պիտի ընեմ հոս, այլ
պարզ գնահատութիւնը ցուցադրուած նիւ-
թերուն՝ առանց անսխալ վճիռներու յա-
ւակնութեան:

Հեղինակը Ա. Մասին մէջ ամփոփած
է փոքր հաւաքածոյ մը այն գնահատա-
կաններուն որ գրագէտ բարձր անձնաւո-
րութիւնները ըրած են այդ գործին. ինչ
որ ամէնուն մէջ շեշտուած է՝ գործին
զգալի եւ յարատեւ յառաջադիմութիւնն է
ան, որուն մենք ալ կը հաւանինք ան-
կասկած:

Բ. Մասին «Գրական» տիւտղոսին տակ
կը գտնենք զանազան նիւթեր. ինչպէս
Արք. Տէր Թակոբեանի «Պիտաւորագոյն
ուժը», ուր կը շեշտուի բնութեան եւ տար-
րերու մէջ ամբարբուած ուժէն աւելի՝ բա-
րոյական ուժերու տիրանալը, վասն զի
ասոնք են պիտաւորագոյն ուժերը. օգտա-
կար խրատ մըն է աս անշուշտ ներկայ
մարդկութեան՝ որ նիւթի մէջ ընկղմած է
ամբողջովին: Տիրայր Արքեպիս. «Պա-
պական եկեղեցու եւ իտալիոյ կառավա-
րութեան հաշտութիւնը» ընդարձակ յօդ-
ուած մըն է ուր կը պարզէ յատկօրէն